

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

PROBLEMS AND WAYS OF OPTIMIZING THE LEGAL REGULATION OF THE USE OF THE PUBLIC BY CRIMINAL POLICE UNITS DURING THE FIGHT AGAINST CRIME IN UKRAINE

Христов О.Л., к.ю.н., доцент,
докторант кафедри оперативно-розшукової діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті досліджено правове регулювання використання громадян підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності в Україні.

Таким чином, правові засади використання представників громадськості підрозділами кримінальної поліції потребують врегулювання перш за все у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», зокрема щодо: 1) виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням; 2) виявлення латентних кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили; 3) документування злочинної діяльності; 4) виявлення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, та здійснення щодо них індивідуально-профілактичного впливу; 5) виявлення та усунення чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; 6) виявлення свідків, слідів та знарядь кримінальних правопорушень, а також інших джерел доказової або оперативної значущої інформації; 7) розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування покарання або які зникли безвісти, а також встановлення за невідомими трупами осіб; 8) розшуку транспортних засобів, речей, предметів, цінностей, у тому числі культурних, історичних тощо, які стали предметом кримінального правопорушення.

Автором обґрунтовано потребу встановити правові засади використання представників громадськості у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Крім того, враховуючи високий ступінь загроз безпеці представників громадськості (як фізичним, так і юридичним особам), які використовуються підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, автором обґрунтовано потребу забезпечити безпеку представників громадськості (фізичних та юридичних осіб), які використовувались для виконання завдань щодо виявлення, запобігання, припинення або розкриття кримінальних правопорушень шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства.

Ключові слова: громадськість, оперативно-розшукова діяльність, правове регулювання, протидія злочинності, підрозділи кримінальної поліції.

The article examines the legal regulation of public use by criminal police units in combating crime in Ukraine.

Thus, the legal basis for the use of members of the public by criminal police units needs to be regulated, first of all, in the Law of Ukraine "On Operative and Investigative Activities", in particular regarding: 1) detection and prevention of criminal offenses; 2) detection of latent criminal offenses and persons who committed them; 3) documentation of criminal activity; 5) identification and elimination of factors that contribute to the commission of criminal offenses; 6) identification of witnesses, traces and instruments of criminal offenses, as well as other sources of evidentiary or operationally significant information; 7) search for persons who are hiding from the bodies of pre-trial investigation, investigating judge, court, evading punishment or who have disappeared, as well as identification of unidentified corpses of persons; 8) search for vehicles, things, objects, values, including cultural, historical, etc., which have become the subject of a criminal offense.

The author justified the need to establish the legal basis for the use of public representatives in the Criminal Procedure Code of Ukraine.

In addition, taking into account the high degree of threats to the safety of members of the public (both individuals and legal entities) that are used by criminal police units during the fight against crime, the author justified the need to ensure the safety of members of the public (individuals and legal entities) who were used to perform tasks related to detection, prevention, termination or disclosure of criminal offenses by making appropriate changes to the current legislation.

Key words: public, investigative activity, legal regulation, crime prevention, criminal police units.

Постановка проблеми. Підрозділи кримінальної поліції не можуть у повному обсязі виконувати завдання щодо протидії злочинності без залучення представників громадськості. Досвід діяльності Європейських країн свідчить про ефективність широкої участі сучасної громадськості у протидії злочинності на всіх рівнях. Проте досягнення результативності використання громадськості зарубіжними правоохоронними органами у цій галузі забезпечується високим рівнем нормотворчих, матеріальних, організаційних, адміністративних заходів.

У правовій площині таке використання в Україні не закріплено, що не дає можливість здійснювати оперативно-розшукову діяльність або негласну роботу в кримінальному провадженні, не порушуючи норми Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Проблематика правового регулювання цих відносин потребує змістовного вивчення й наукового обґрунтування рекомендацій з вдосконалення чинного законодавства.

Зазначене свідчить про своєчасність та необхідність досліджуваної тематики й визначає актуальність даної роботи.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Спроби дослідити правове регулювання участі громадськості під час протидії злочинності (на різних етапах злочинної діяльності; під час різних видів проваджень: кримінального, оперативно-розшукового та адміністративного; у контексті різних видів діяльності (дорадчої, законотворчої, правозастосовної) були здійснені рядом вітчизняних авторів, серед яких: В. П. Бахін, С. Г. Братель, В. О. Верхогляд, Т. Д. Гаврилюк, Є. В. Глушко, В. В. Голіна, І. О. Грицай, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, А. М. Долгополов, В. А. Завгородній, І. Д. Казанчук, А. В. Калініна, М. Г. Колодяжний, О. М. Литвинов, С. Ю. Лукашевич, Т. Є. Мироненко, Г. В. Мороз, В. І. Московець, О. М. Музичук, Л. Р. Наливайко, Л. І. Овчиннікова, О. В. Павлова, О. М. Самолова, А. Г. Сачаво, І. В. Слободенко, В. В. Столбова, Т. С. Тулінова, В. О. Уткін, І. Ф. Фісенко, Т. В. Чабаненко, С. С. Шрамко, та ін.

Слід зазначити, що безпосередньо питання правового регулювання використання громадян, які не відносяться до категорії негласних позаштатних працівників, оперативними підрозділами кримінальної поліції під час проти-

дії злочинності знайшли лише фрагментарне висвітлення у роботах таких вчених як: В. М. Давидюк, А. М. Кислий, В. М. Круглий, В. І. Отрудько та ін. Однак зазначене питання до цього часу комплексно досліджено не було.

Метою статті є визначення проблем правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності в Україні та надання пропозицій (рекомендацій) з метою вдосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Загально визнаним в юридичній науці є те, що основою здійснення різноманітних типів юридичної діяльності є її правове регулювання, від ефективності якого залежить як повсякденна діяльність певних суб'єктів, так і її якісний рівень. Виходячи з цього, стає зрозумілим її прагнення досягти високого рівня ефективності у всіх сферах людської діяльності, які знаходяться в полі регулювання права загалом та юридичної практики зокрема [1, с. 8].

Враховуючи те, що поняття правового регулювання законодавчо не визначено, оскільки до цього часу не прийнято закон, який би унормовував правові засади законотворчої діяльності (зокрема понятійний апарат), вважаємо необхідним розглянути окремі думки, існуючі у науковій спільноті, стосовно його визначення. Так, П. М. Рабінович визначає правове регулювання як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [2, с. 44]. Схожої точки зору дотримується А. М. Куліш, який розглядає це поняття як здійснюваний в інтересах суспільства за допомогою норм права, вплив на поведінку учасників суспільних відносин з метою встановлення й упорядкування останніх [3]. Різноманітність визначень правового регулювання у теоретичних джерелах обумовлена різноманітністю підходів до праворозуміння.

В свою чергу мету правового регулювання розуміють як ідеальний бажаний результат, заради досягнення якого суб'єкт правотворчості здійснює правове регулювання суспільних відносин [1, с. 8].

Теоретичні уявлення щодо меж предмета правового регулювання участі громадськості у протидії злочинності в свій час викликали певні протиріччя. Деякі вчені відстоювали позицію, засновану на протиставленні права та громадського впливу, на запереченні правового характеру відносин, що виникають у цій сфері. Так, А. О. Лісде є прихильником ідеї відносної самостійності громадського впливу на злочинність від правового регулювання. І. М. Гальперін зазначав, що головним завданням громадськості у боротьбі зі злочинністю є профілактика, посилення та вдосконалення виховного впливу на нестійких членів суспільства, тому спроба регулювати ці заходи за допомогою тільки правових норм не є доцільною. Ця діяльність у значній мірі ґрунтується на принципах моралі [4].

Втім ми поділяємо думки С. М. Гусарова, який наголошує, що сьогодні спостерігаються тенденції до підвищення активності громадських об'єднань у правозастосовній діяльності, що потребує подальшого розвитку відповідного законодавства, адже інтереси зміцнення законності та розвитку демократичних засад українського суспільства вимагають подальшого вдосконалення правозастосовної діяльності громадських організацій, органів громадських організацій та державних органів, пов'язаних єдиним правозастосовним процесом. Розширення повноважень громадських організацій у сфері правозастосовної діяльності можливе лише шляхом внесення відповідних змін до національного законодавства [5, с. 76-77].

Необхідність правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності обумовлюється: 1) специфікою владних повноважень, якими держава наділила лише визначені підрозділи правоохоронних органів; 2) право-

вими обмеженнями, прямо вказаними у законодавстві (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність») [6]; 3) високим ступенем загроз безпеці осіб, які сприяють протидії злочинності та ін.

Проте, до цього часу питанням вдосконалення механізмів правового регулювання участі громадськості у протидії злочинності приділено недостатньо уваги, зокрема залишаються неврегульованими засади використання громадськості суб'єктами кримінально-юстиційного рівня протидії злочинності (Національної поліції, ДБР, НАБУ, СБУ та ін.) під час виконання ними своїх повноважень у цій сфері.

Правове регулювання в різних сферах суспільного життя має свої особливості та специфічне вираження. Відмінність правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності полягає у тому, що воно має свій особливий предмет і метод. Предметом правового регулювання є суспільні відносини, що виникають під час організації залучення підрозділами кримінальної поліції представників громадськості до виконання завдань з протидії злочинності та сприяння останніми як у результаті такого залучення, так і у результаті ініціативного надання допомоги, а також організації діяльності оперативних працівників у процесі виконання оперативно-службових завдань під час оперативно-розшукового чи кримінального провадження щодо координації поведінки представників громадськості, залучених до їх виконання.

У більш конкретному плані предметний зміст правового регулювання складають цілі, функції, принципи, організаційно-правові засоби, заходи, форми, методи, стадії, процедури та інші питання цього виду правовідносин між підрозділами кримінальної поліції та громадськістю, особливості та специфіка залучення представників громадськості до пошуку оперативної значущої інформації та її передачі, а також щодо сприяння підготовці чи проведенню оперативних заходів та/або слідчих (розшукових) дій, здійснення запобіжного впливу на причини та умови кримінальних правопорушень й на осіб, які можуть їх вчинити, виявлення кримінальних правопорушень, встановлення, викриття та затримання осіб, які їх вчинили.

Метод правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності складає комплекс прийомів, способів і засобів юридичного впливу щодо організації та функціонування механізму такого використання під час здійснення підрозділами кримінальної поліції державно-владних повноважень щодо протидії злочинності.

На сьогодні, до основних нормативно-правових актів, які утворюють систему правового регулювання використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності в Україні відносяться: 1) Конституція України; 2) Кримінальний кодекс України; 3) Кримінальний процесуальний кодекс України; 4) Закони України «Про Національну поліцію», «Про національну безпеку», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про державну таємницю», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про протидію торгівлі людьми», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», «Про захист суспільної моралі», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про правовий статус осіб, звиклих безвісти», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про боротьбу з тероризмом», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» та ін.; 5) Укази Президента України; 6) нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України; 7) нормативно-правові акти МВС України та Національної поліції щодо виконання підрозділами кримінальної поліції

функцій та завдань з протидії злочинності, зокрема: а) нормативно-правові акти, які визначають функції та завдання окремих департаментів, що входять у склад кримінальної поліції (карного розшуку; стратегічних розслідувань; кіберполіції; міграційної поліції; боротьби з наркозлочинності; оперативної служби; оперативно-технічних заходів; внутрішньої безпеки; забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами; захисту інтересів суспільства і держави; кримінального аналізу); б) нормативно-правові акти МВС України та Національної поліції регламентують оперативно-розшукову діяльність та негласну роботу у кримінальному провадженні; в) нормативно-правові акти, які регламентують окремі напрямки діяльності підрозділів кримінальної поліції: розшукову роботу; протидію незаконним заволодінням транспортними засобами; здійснення оперативної чи контрольованої закупки і контрольованого постачання; організацію виконання доручень на проведенні негласних слідчих (розшукових) дій; проведення спеціальних операцій та ін.; г) накази та інструкції, які регламентують питання взаємодії підрозділів кримінальної поліції з іншими підрозділами Національної поліції під час оперативно-розшукового та кримінального провадження та ін.

Спробуємо проаналізувати основні законодавчі акти, які регулюють питання протидії злочинності, стосовно ролі громадськості у протидії цим проявам та повноважень органів і підрозділів Національної поліції, щодо її використання у цій сфері.

Так, Конституція України визначає, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27). Для здійснення і захисту своїх прав і свобод громадяни України мають право на свободу об'єднання у громадські організації (ст. 36) У здійсненні правосуддя народ безпосередньо бере участь через присяжних (ст. 124). Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір (ст. 34) [7]. Отже Основний Закон визначає права осіб, які перебувають на території України, на реалізацію захисту своїх прав й інтересів, у тому числі щодо протидії злочинності, та визначає деякі із можливих варіантів їх реалізації (участь у громадських організаціях; збирання, використання та поширення інформації) і не обмежує тільки ними.

Кримінальний процесуальний кодекс України визначає, що проводити негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який здійснює досудове розслідування кримінального правопорушення, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, а за рішенням слідчого чи прокурора до проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть залучатися також інші особи (ч. 6 ст. 246). Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, передбачених цим Кодексом (ч. 1 ст. 275) [8]. Нормативне закріплення цих положень повторюється в Інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» [9]. Отже, Кримінальний процесуальний кодекс України визначає окремі процедурні особливості використання представників громадськості оперативними підрозділами у кримінальному провадженні щодо отримання значимої для досудового розслідування інформації та залучення до проведення слідчих (розшукових) дій. Але поза межами правового регулювання залишається чимало аспектів, зокрема права та обов'язки осіб, що залучаються, статус та гарантії безпеки, форми сприяння, документальне оформлення таких правовідносин, фіксація отриманої інформації і її облік та ін.

Закон України «Про Національну поліцію» визначає, що Національна поліція України (поліція) служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ст. 1). 1. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ст. 2). Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб. З метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції. Оцінка рівня довіри населення до поліції проводиться незалежними соціологічними службами в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (ст. 11) Поліція здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події (п. 5 ч. 1 ст. 23). Поліція за письмовим запитом в установленому законом порядку безоплатно одержує від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб державної форми власності інформацію, необхідну для виконання визначених цим Законом завдань та повноважень поліції, у тому числі стосовно військовополонених, у вигляді та у формі, що зазначені в такому запиті. Суб'єкти, яким адресовано відповідний запит, зобов'язані протягом трьох днів, а в разі неможливості – не пізніше десятиденного строку з дня отримання запиту, надати відповідну інформацію або повідомити про причини, що перешкоджають її наданню (п. 36 ч. 1 ст. 23 – діє тимчасово, на період введення в Україні воєнного стану та 60 днів після цього). Поліція може використовувати інформацію, отриману за допомогою фото- і відеотехніки, технічних приладів та технічних засобів, що перебувають у чужому володінні (ст. 40). Керівники територіальних органів поліції повинні не менше одного разу на два місяці проводити відкриті зустрічі. Вони з метою підвищення авторитету та довіри населення до поліції систематично інформують громадськість (ст. 88). Поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань. Співпраця між поліцією та громадськістю спрямована на виявлення та усунення проблем, пов'язаних із здійсненням поліцейської діяльності, і сприяння застосуванню сучасних методів для підвищення результативності та ефективності здійснення такої діяльності. Поліція надає підтримку програмам правового виховання, пропагує правові знання в освітніх закладах, засобах масової інформації та у видавничій діяльності (ст. 89). Контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про належне виконання покладених на них обов'язків відповідно до законів та інших нормативно-правових актів України (ст. 90). Комунальні та приватні підприємства можуть виділяти органам та підрозділам поліції кошти, транспорт та інші матеріально-технічні засоби, а також виконувати роботи, послуги, необхідні для виконання повноважень поліції (ч. 6 ст. 105) [10]. Отже, Закон передбачив велику кількість новацій з питань форм і способів роботи поліції, контролю за діяльністю поліції, співпраці громадськості

з поліцією, захисту інтересів поліцейських, що переважно реалізують відповідні європейські стандарти, однак практика реалізації цих положень потребує суттєвого удосконалення і додаткової підтримки на рівні підзаконного регулювання [11, с. 331].

У Законі України «Про національну безпеку» визначається, що Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція України входять до складу сектору безпеки і оборони (абз. 1 ч. 2 ст. 12). Національна поліція України забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності, а також надає визначені законом послуги з допомогою особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги (ч. 4 ст. 18). Забезпечення громадської безпеки і порядку, тобто захищеності життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини й громадянина є пріоритетним завданням як сил безпеки й інших державних органів, так і громадськості (п. 3 ч. 1 ст. 1). Громадяни України беруть участь у здійсненні цивільного контролю через громадські об'єднання, членами яких вони є, через депутатів місцевих рад, особисто шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини або до державних органів у порядку (ч. 1 ст. 10). Громадським об'єднанням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, гарантується можливість: 1) отримувати в установленому порядку від державних органів, зокрема від керівників складових сектору безпеки і оборони, інформацію з питань діяльності складових сектору безпеки і оборони, крім інформації з обмеженим доступом; 2) здійснювати дослідження з питань національної безпеки і оборони, публічно презентувати їх результати, створювати для цього громадські фонди, центри, колективи експертів тощо; 3) проводити громадську експертизу проектів законів, рішень, програм, представляти свої висновки і пропозиції для розгляду відповідним державним органам; 4) брати участь у громадських дискусіях та відкритих парламентських слуханнях з питань діяльності і розвитку сектору безпеки і оборони, питань правового і соціального захисту військовослужбовців та працівників розвідувальних та правоохоронних органів, зокрема звільнених у запас чи відставку, учасників бойових дій та членів їх сімей (ч. 2 ст. 10). З метою систематичного інформування суспільства про діяльність сектору безпеки і оборони України не рідше ніж раз на три роки, органами сектору безпеки і оборони видаються «Білі книги» або інші аналітичні документи (ч. 4 ст. 10) [12]. Таким чином, участь громадськості у цьому законі визначена через призму цивільного контролю, яка у частині діяльності кримінальної поліції передбачає можливість використання окремих форм сприяння виконанню завдань щодо протидії злочинності, зокрема щодо: 1) здійснення досліджень та публічної презентації їх результатів, 2) участі у громадських дискусіях, 3) проведення експертизи проектів законів, рішень, програм. Зазначені можливості підрозділи кримінальної поліції на рівні керівників центральних апаратів можуть використовувати для оцінки своєї діяльності, виявлення недоліків в організації роботи, вдосконалення правового регулювання, правового виховання громадян (молоді), загальної профілактики кримінальних правопорушень та ін.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що до суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, відносяться Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція (ч. 3 ст. 4). До участі в антитерористичних операціях за рішенням керівництва антитерористичної операції можуть бути залучені з дотриманням вимог цього Закону підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою (ч. 6 ст. 4). Об'єднання

громадян, організації, їх посадові особи зобов'язані сприяти органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом, повідомляти дані, що стали їм відомі, щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків (ст. 9). Посадові особи, залучені до антитерористичної операції, мають право використовувати із службовою метою засоби зв'язку і транспортні засоби, у тому числі спеціальні, що належать громадянам (за їх згодою), підприємствам, установам та організаціям для запобігання терористичному акту, переслідування та затримання осіб, що підозрюються у вчиненні терористичного акту, або для доставки осіб, які потребують термінової медичної допомоги, до лікувальних закладів, а також для проїзду до місця кримінального правопорушення (п. 7 ч. 1 ст. 15). Крім того, ст. 17 цього Закону встановлює дозволи на інформування громадськості про вчинення терористичного акту, а також заборони щодо поширення через засоби масової інформації або в інший спосіб окремих видів інформації, зокрема такої що розкриває дані про осіб, які сприяють проведенню антитерористичної операції (без їх згоди) [13]. Проаналізовані положення цього закону дають підстави використовувати представників громадськості підрозділами кримінальної поліції щодо вирішення обмеженого кола оперативно-службових завдань у боротьбі з тероризмом, зокрема: отримання оперативно значущої інформації, залучення до проведення оперативно-розшукових заходів, отримання у користування окремих видів майна (засобів зв'язку, транспортних засобів).

У Законі України «Про протидію торгівлі людьми» визначено, що боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю (ч. 1 ст. 11). До основних принципів протидії торгівлі людьми належить взаємодія органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та з громадськими і міжнародними організаціями (п. 5 ч. 1 ст. 3). У здійсненні заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми, беруть участь за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни (ч. 2 ст. 5). Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, взаємодіють між собою у процесі протидії торгівлі людьми в рамках реалізації Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та співпрацюють з громадськими об'єднаннями, регіональними та міжнародними організаціями (ч. 3 ст. 13). Громадські організації, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни під час здійснення контролю у сфері протидії торгівлі людьми мають право: 1) надавати інформацію щодо порушення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та про виявлені факти торгівлі людьми і захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми; 2) здійснювати моніторинг стану протидії торгівлі людьми та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми; 3) співпрацювати із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми; 4) інформувати населення з питань протидії торгівлі людьми (ч. 2 ст. 26) [14]. Аналіз зазначених положень дозволяє стверджувати, що законом частково визначено підстави для реалізації представниками громадськості окремих форм ініціативного сприяння (участь у заходах, надання інформацію щодо порушення законодавства; здійснення моніторингу стану протидії торгівлі людьми; співпраця із суб'єктами протидії торгівлі людьми; інформувати населення). Проте норми Закону не визначають права і обов'язки Національної поліції щодо використання громадськості у цій сфері, а також підстави для такого використання.

У Законі України «Про захист суспільної моралі» визначено, що контроль за додержанням вимог цього та інших законів у сфері захисту суспільної моралі в межах своєї компетенції здійснюють Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція (ч. 1 ст. 15), а громадський контроль здійснюють творчі спілки, які діють у сфері культури та мистецтв, журналістики (ч. 2 ст. 15) [15]. Характерними для проаналізованих норм є узагальнення, відносна визначеність та абстрактність нормативних приписів. Такий механізм, як використання представників громадськості підрозділами Національної поліції, взагалі не визначений.

У Законі України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» визначено, що Національна поліція здійснює протидію незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ч. 1 ст. 3). Особа, відносно якої до Національної поліції надійшла інформація від установ, підприємств, організацій, засобів масової інформації або окремих громадян про те, що вона незаконно вживає наркотичні засоби або психотропні речовини чи перебуває у стані наркотичного сп'яніння, підлягає медичному огляду (ч. 1 ст. 12). Факт незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин встановлюється на підставі показань свідків, наявності ознак наркотичного сп'яніння, результатів медичного огляду, а також тестів на вміст наркотичного засобу або психотропної речовини в організмі особи (ч. 2 ст. 12) [16]. Отже у цьому Законі визначена обмежена роль представників громадськості у сприянні заходам протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (надання інформації та засвідчення факту щодо вживання наркотичних засобів або психотропних речовин чи перебування у стані наркотичного сп'яніння).

У Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсорів» визначено, що органами Національної поліції здійснюється державний контроль у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст. 31). Інформування громадськості з питань контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів забезпечує Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, в межах своїх повноважень (ст. 5) [17]. Із зазначених положень можна констатувати пасивну роль громадськості, зокрема у якості суб'єктів споживання інформації про виклики та загрози в обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також про ефективність роботи відповідальних суб'єктів щодо усунення таких викликів і загроз.

У Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти» визначається, що Національна поліція України належить до органів, уповноважених на облік та/або розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а також на виконання інших функцій, пов'язаних з реалізацією цього Закону (ст. 17). Громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення особи за особливих обставин, може бути заява про розшук (абз. 2 ч. 1 ст. 18). Громадяни, громадські об'єднання, юридичні особи приватного права можуть за їх згодою залучитися Національною поліцією України до розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. Також вони з власної ініціативи, за погодженням з Національною поліцією України, мають право брати участь у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, надавати допомогу і сприяння органам Національної поліції України у розшуку таких осіб у формах, не заборонених законодавством. Громадяни, громадські об'єднання, юридичні особи приватного права, які беруть

участь у розшуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, мають право отримувати від державних органів інформацію про особу, зниклу безвісти за особливих обставин, маршрут та територію, на яких доцільно проводити розшук, іншу інформацію, яка може сприяти ефективному розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин, крім даних, які отримано в результаті слідчих дій чи оперативно-розшукової діяльності (ч. 5 ст. 6) [18]. А відповідно до «Порядку утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» пошукові групи уповноважені збирати інформацію, тіла (останки), речі та документи; залучати громадян, представників громадських об'єднань, юридичних осіб приватного права за їх згодою, які володіють інформацією, що може сприяти розшуку особи, зниклої безвісти за особливих обставин, а також мають необхідні знання та досвід з проведення робіт (надання послуг) з пошуку, вилучення тіл (останків) померлих (загиблих) осіб та їх вивезення (транспортування) [19].

Далі положення цього Закону визначають, що органи, уповноважені на облік та/або розшук осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, під час виконання запитів (звернень) заінтересованих організацій, установ, громадян щодо інформування про стан розшуку (ідентифікації) особи (група) не повідомляють результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних заходів, не розкривають методи та способи розшукової роботи (ч. 2 ст. 19) [18].

Можна констатувати, що цей Закон прямо визначає можливість використання громадськості підрозділами кримінальної поліції під час розшукової роботи, однак сфера дії цього закону обмежена. Його положення розповсюджуються на окрему категорію розшукуваних осіб й обставини, за яких вони зникли безвісти, зокрема лише щодо осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (збройний конфлікт, воєнні дії, тимчасова окупація частини території України, надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру). Але, крім осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, підрозділи кримінальної поліції здійснюють розшукову роботу і щодо інших категорій осіб, яка у мирний час потребує витрати майже всього ресурсного потенціалу, виділеного на цю лінію роботи, зокрема – це такі особи, які зникли безвісти за інших обставин; переходяться від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання. Крім цього, підрозділи кримінальної поліції залучаються до розшуку і затримання військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, які самовільно залишили військову частину або місце служби. На жаль положення цього Закону не визначають правових засад використання громадськості оперативними підрозділами під час розшуку таких осіб.

Принагідно зауважимо, що Указом президента України «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку» від 18.01.2001 р. № 20/2001 постановлено Міністерству внутрішніх справ України а) вжити профілактичних та запобіжних заходів щодо припинення нелегальної міграції та торгівлі людьми, підвищити якість роз'яснювальної роботи серед населення, особливо серед молоді та жінок, які збираються чи виїжджають за межі України для працевлаштування; б) своєчасно звертатися до громадськості з проханням про надання допомоги в розшуку людей, які зникли; в) створити спеціальний цикл телерадіопередач, окремі рубрики в друкованих та електронних засобах масової інформації, в яких оприлюднювати відомості про негативні наслідки безпідставного залишення громадянами місць свого постійного проживання або навчання, неле-

гального виїзду за межі України для працевлаштування [20]. Проте положення цього указу потребують оновлення.

У Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» визначається, що органи Національної поліції належать до державних органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю (підпункт «а» п. 3 ст. 5). Відносини, що виникають у сфері боротьби з організованою злочинністю між державними органами і фізичними та юридичними особами, будуються на принципах законності, справедливості та максимального забезпечення прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб (ч.1 ст. 22). До основних напрямів боротьби з організованою злочинністю відносяться протидія використанню учасниками організованих злочинних угруповань у своїх інтересах об'єднань громадян і засобів масової інформації (п. 8 ч. 1 ст. 6). Органи Національної поліції зобов'язані надавати Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією інформацію про свою діяльність, за винятком інформації, що може призвести до розголошення даних про осіб, які негласно співробітничать із спеціальним підрозділом по боротьбі з організованою злочинністю (п. 2 ст. 24) [21]. Таким чином на сьогодні Закон не містить відповідних норм, які б задовольняли потреби оперативних підрозділів, які здійснюють протидію організованій злочинності, у частині використання можливостей громадськості (людського потенціалу та ресурсів (часу, матеріально-технічних засобів, майна та ін.) у цьому процесі. Потрібно зазначити, що попередня редакція Закону від 11.10.2013 р. передбачала повноваження та права спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ, Служби безпеки України та їх співробітників, до яких у контексті досліджуваного питання відносились: 1) на письмову вимогу керівників відповідних спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю одержувати від банків, а також кредитних, митних, фінансових та інших установ, підприємств, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи про операції, рахунки, вклади, внутрішні та зовнішні економічні угоди фізичних і юридичних осіб; 2) залучати до проведення перевірок, ревізій та експертиз кваліфікованих спеціалістів установ, організацій; 3) в разі одержання фактичних даних про організовану злочинну діяльність для їх перевірки витребувати та одержувати від об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій (незалежно від форм власності) інформацію і документи, які повинні бути подані негайно або не пізніше як протягом 10 діб; 4) за письмовим розпорядженням керівника відповідного спеціального підрозділу входити за службовими посвідченнями на територію, у приміщення, склади та сховища підприємств, організацій і установ, незалежно від їх відомчої належності та форм власності [22]. Вважаємо, що зазначені у цій редакції Закону положення потребують перегляду, удосконалення й оптимізації відповідно до потреб практики і вимог чинного законодавства з метою поновлення у чинному Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю».

У Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» визначено, що особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень має право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, зазначених у ст.ст. 1 і 7 цього Закону (п. а ст. 2). На органи внутрішніх справ, органи Національної поліції за підслідністю покладається здійснення заходів безпеки (ч. 3 ст. 3). Також у цьому законі визначаються права та обов'язки осіб, щодо яких здійснюються заходи забез-

печення безпеки, права і обов'язки органів, які забезпечують безпеку, заходи забезпечення безпеки, підстави, приводи, порядок вжиття заходів забезпечення безпеки та їх скасування та ін. [23]. Принагідно зауважимо, що на сьогодні потребує оновлення Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності» від 19.07.2005 р. N 1119/2005, оскільки його положення є застарілими та не відповідають вимогам сучасності, зокрема передбачалося, що Міністерство внутрішніх справ України до 01.10.2005 р. повинно: затвердити програми з налагодження співробітництва органів внутрішніх справ з населенням, залучення громадян до профілактики правопорушень, боротьби із злочинністю, зокрема як громадських помічників дільничних інспекторів міліції з числа членів громадських формувань з охорони громадського порядку; організувати обов'язкові навчальні курси для працівників органів внутрішніх справ з питань правової культури, службової етики та правил спілкування з громадянами; забезпечити збільшення в межах штатної чисельності органів внутрішніх справ кількості дільничних інспекторів та відповідно зменшення розміру дільниць, що ними обслуговуються [24].

Одним із найбільш вдалих прикладів правового регулювання використання громадськості оперативними підрозділами під час протидії злочинності можна визначити Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», де визначається, що правоохоронні органи (суб'єкти оперативно-розшукової діяльності) є суб'єктами, які безпосередньо здійснюють у межах своєї компетенції заходи із забезпечення кібербезпеки (п. 4 ч. 4 ст. 5). Державно-приватна взаємодія у сфері кібербезпеки здійснюється шляхом: 1) створення системи своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації кіберзагроз, у тому числі із залученням волонтерських організацій; 2) підвищення цифрової грамотності громадян та культури безпекового поведіння в кіберпросторі, комплексних знань, навичок і вмінь, необхідних для підтримки цілей кібербезпеки, реалізації державних і громадських проєктів з підвищення рівня обізнаності суспільства щодо кіберзагроз та кіберзахисту; 3) обміну інформацією між державними органами, приватним сектором і громадянами щодо кіберзагроз об'єктам критичної інфраструктури, інших кіберзагроз, кібератак та кіберінцидентів; 4) партнерства та координації команд реагування на комп'ютерні надзвичайні події; 5) залучення експертного потенціалу, наукових установ, професійних об'єднань та громадських організацій до підготовки ключових галузевих проєктів та нормативних документів у сфері кібербезпеки; 6) надання консультативної та практичної допомоги з питань реагування на кібератаки; 7) формування ініціатив та створення авторитетних консультаційних пунктів для громадян, представників промисловості та бізнесу з метою забезпечення безпеки в мережі Інтернет; 8) запровадження механізму громадського контролю ефективності заходів із забезпечення кібербезпеки; 9) періодичного проведення національного саміту з професійними постачальниками бізнес-послуг, включаючи страховиків, аудиторів, юристів, визначення їхньої ролі у сприянні кращому управлінню ризиками у сфері кібербезпеки; 10) створення системи підготовки кадрів та підвищення компетентності фахівців різних сфер діяльності з питань кібербезпеки; 11) тісної взаємодії з фізичними особами, громадськими та волонтерськими організаціями, ІТ-компаніями з метою виконання заходів кібероборони в кіберпросторі. 2. Державно-приватна взаємодія у сфері кібербезпеки застосовується з урахуванням встановлених законодавством особливостей правового режиму щодо окремих об'єктів та окремих видів діяльності (ст. 10). Державні органи та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, підприємства, установи та організації незалежно від

форми власності, особи, громадяни та об'єднання громадян зобов'язані сприяти суб'єктам забезпечення кібербезпеки, повідомляти відомі їм дані щодо загроз національній безпеці з використанням кіберпростору або будь-яких інших кіберзагроз об'єктам кібербезпеки, кібератак та/або обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню таких загроз, протидії кіберзлочинам, кібератакам та мінімізації їх наслідків (ст. 11) [25]. На наш погляд, на сьогодні це один із небагатьох законів, який найбільш змислово визначає основні засади використання громадськості оперативними підрозділами у контексті протидії кіберзлочинності.

Іншим прогресивним законом, на нашу думку, є Закон України «Про запобігання корупції». У ньому визначається, що органи Національної поліції є спеціально уповноваженими суб'єктами у сфері протидії корупції (абз. 14 ч. 1 ст. 1). Національна поліція зобов'язана забезпечити функціонування внутрішніх і регулярних каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень цього Закону (абз. 2 ч. 1 ст. 53-1). У Розділі VIII цього Закону визначаються правові, організаційні та технічні особливості функціонування механізму анонімного та конфіденційного отримання інформації від викривачів про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, зокрема: порядок подання повідомлень та їх облік; технічне забезпечення каналів повідомлень та обміну даними з викривачем телефонними лініями, інформаційно-телекомунікаційною системою, яка має комплексну систему захисту інформації, функціонуванням Єдиного порталу повідомлень викривачів; порядок здійснення перевірки інформації викривачів; права та гарантії захисту таких осіб; захист їх трудових прав; винагороди викривачів; юридичну відповідальність викривачів та ін.) [26]. Детальне цитування цих положень вважаємо зайвим. Їх аналіз дозволяє визначити високу інституційну спроможність використання викривачів суб'єктами протидії корупції, запозичити та використати отриманий досвід правового регулювання інституту викривачів і практики його застосування у інших напрямках протидії злочинності, зокрема тих, які за функціями та призначенням забезпечуються підрозділами кримінальної поліції, а нормативні положення цього Закону необхідно використати в адаптованому виді для розробки нових норм та вдосконалення існуючих у «профільних» законах щодо протидії злочинності, про які мова ведеться у цій роботі.

Доречно зазначити, що засади участі громадськості власне в охороні громадського порядку і державного кордону визначені у Законі України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» як участь в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України у запобіганні та припиненні адміністративних і кримінальних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин (ст. 1). Щодо використання підрозділами кримінальної поліції їх допомоги під час протидії злочинності, то потрібно зауважити, що завданнями громадських формувань з охорони громадського порядку є: надання допомоги органам Національної поліції у забезпеченні громадського порядку і громадської безпеки, запобіганні адміністративним і кримінальним правопорушенням; інформування органів Національної поліції про вчинені або ті, що готуються, кримінальні правопорушення, місця концентрації злочинних угруповань; сприяння органам Національної поліції у виявленні і розкритті кримінальних правопорушень, розшуку осіб, які їх вчинили, захисті інтересів держави, підприємств, установ, організацій,

громадян від кримінально протиправних посягань; участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху та боротьбі з дитячою бездоглядністю і правопорушеннями неповнолітніх; надання невідкладної допомоги особам, які потерпіли від нещасних випадків чи правопорушень; участь у рятуванні людей і майна, підтриманні громадського порядку у разі стихійного лиха та інших надзвичайних обставин (ст. 9) [27]. Разом з цим, потрібно констатувати, що положення цього закону поширюється на обмежене коло представників громадськості, зокрема тільки на організовані їх форми.

Таким чином, джерела вітчизняного правового регулювання вказаної діяльності є досить розгалуженими, різногалузевими та по-різному визначають як роль громадськості (її сприяння), так і об'єм повноважень суб'єктів протидії злочинності у контексті їх залучення до протидії злочинності та застосування антикриміногенного потенціалу, що суттєво ускладнює правовий механізм використання громадськості підрозділами кримінальної поліції у цій сфері.

В аспекті пошуку оптимального вирішення цієї проблеми представляє інтерес пропозиція В. І. Отрудька систематизувати відповідні нормативно-правові акти, що стосуються сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції під час протидії злочинам, в єдиний кодифікований документ [28].

На наш погляд, реалізувати зазначену пропозицію надто складно, оскільки: 1. Такий кодифікований документ можливий тільки у формі кодексу, у зв'язку з тим, що до системи нормативно-правових актів, які регулюють зазначене коло відносини входять закони. У цих нормативно-правових актах визначаються права і свободи осіб, які сприяють протидії злочинності, гарантії цих прав і свобод та ін. Крім законів, до системи правового регулювання відносяться і підзаконні нормативно-правові акти, які містять інформацію з обмеженим доступом. Відповідно до Конституції України закони (а до таких відносяться і кодекси) набирають чинності після їх офіційного оприлюднення (ст. 94); виключно законами України визначаються права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина (ст. 92); закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними (ст. 57) [6]. У зв'язку з цим, процедура прийняття такого кодифікованого документу, який пропонує автор, є неможливою. 2. До системи таких нормативно-правових актів вже входять кодекси, у тому числі й ті, що не були нами названі вище, наприклад, Цивільний кодекс України, Кодекс законів про працю України тощо, якими визначаються форми зміст та реквізити угод, договорів, контрактів, а також загальні засади трудових відносин між громадянами, що сприяють здійсненню оперативно-розшукової діяльності та державою в особі оперативних підрозділів та ін. Таким чином, систематизувати кодекси в один кодифікований документ також неможливо. 3. Надто складно окреслити перелік нормативно-правових актів, які потребують кодифікації, визначити першочергове чи другорядне їх значення, оскільки значна частина таких нормативно-правових актів регулює правовідносини у різних сферах суспільного життя або щодо різних напрямків протидії злочинності.

Крім цього, автором було запропоновано конкретні зміни і доповнення лише до двох законів (не враховуючи підзаконні нормативно-правові акти): «Про Національну поліцію» та «Про оперативно-розшукову діяльність». Дослідником пропонується передбачити можливість призначення й виплати грошової винагороди громадянам та особам без громадянства за сприяння протидії злочинності; визначити поняття сприяння, назви форм такого сприяння, удосконалити механізм соціального і правового

захисту осіб, які сприяють діяльності оперативних підрозділів [28]. Визначаючи прийнятність запропонованих В. І. Отрудьком змін і доповнень до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», потрібно констатувати їх недостатність для адекватного вирішення означеної проблематики.

Дещо іншого підходу у цьому контексті дотримується В. М. Давидюк. Зокрема дослідником пропонується нова редакція ст. 11 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у якій визначаються такі основні принципи відмінності від чинної редакції, як: конкретизація обов'язків органів державної влади, підприємств, установ, організацій, які залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності (щодо надання значущої інформації, внесення змін у інформаційні системи, виготовлення документів, сприяння у створенні й функціонуванні легендованих організацій); встановлення кола обов'язків громадян, залучених до підготовки та проведення оперативно-розшукових заходів щодо: збереження у таємниці відомостей, які стали відомі, дотримання умов спеціального завдання, вказування джерела своєї поінформованості; встановлення обов'язків громадян, які володіють спеціальними знаннями щодо: надання документів про підтвердження кваліфікації, надання пояснень щодо виконуваних ними дій, складання довідки за результатами досліджень, отримання дозволу на повне або часткове знищення об'єктів досліджень або зміну їх зовнішнього вигляду, або основних властивостей [29, с. 241-244]. Позитивно оцінюючи спробу автором вирішити цю проблематику, потрібно констатувати, що із запропонованими змінами і доповненнями такий механізм як використання суб'єктами оперативно-розшукової діяльності громадян, що не є негласними штатними чи позаштатними працівниками, а також громадських об'єднань, у статуті яких не передбачено виконання правоохоронних функцій, працювати не буде. По-перше: врегулювання таких відносин виключно через визначення зобов'язань громадян та громадських організацій суперечить їх конституційним правам та обов'язкам. По-друге: у разі визначення таких зобов'язань у Законі потребує розробки і впровадження у законодавство механізм відповідальності за їх невиконання. По-третє: визначення у Законі таких обов'язків потребує визначення прав представників громадськості, а також меж їх використання суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. По-четверте: проведено інтерв'ювання працівників підрозділів кримінальної поліції та результати аналізу статистичних даних показали, що ефективність сприяння органам Національної поліції у протидії злочинності, суб'єктами, які зобов'язані надавати таке сприяння (громадськими формуваннями з охорони громадського порядку), на сьогодні незадовільна. Більше 70% таких громадських формувань ухиляються від виконання таких обов'язків та взагалі функціонують формально.

У зв'язку із цим, з однієї сторони правове регулювання досліджуваних відносин обумовлює необхідність застосування комплексного підходу щодо унормування використання громадськості підрозділами кримінальної поліції у протидії злочинності. З іншої сторони, такий підхід повинен відповідати принципу диференціації регулювання, дотримання якого забезпечить можливість врахувати: 1) відмінні особливості регулювання цих відносин у різних сферах протидії злочинності підрозділами кримінальної поліції (наркозлочинність, торгівля людьми, кіберзлочинність й ін.) та у різних видах проваджень (кримінальному і оперативно-розшуковому); 2) відмінні особливості використання цими підрозділами різних категорій громадських організацій та громадян, які представляють громадськість у певній сфері.

Таким чином, правові засади використання представників громадськості підрозділами кримінальної поліції

потребують врегулювання перш за все у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Відповідно до змісту ст. 11 чинної редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» особи, за їх бажанням, можуть залучатися до виконання тільки завдань оперативно-розшукової діяльності, а відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 8 оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право використовувати їх добровільну допомогу. Вичерпний перелік таких завдань законодавець визначив у статті 1 цього ж Закону, які загалом зводяться до пошуку і фіксації фактичних даних з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави [6].

Разом з цим, перелік завдань оперативно-розшукової діяльності, до виконання яких доцільно залучати громадськість, є набагато ширшим, а саме щодо: 1) пошуку та отримання інформації, яка має значення для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності; 2) фіксації фактичних даних з метою отримання доказів чи підстав для відкриття оперативно-розшукового чи кримінального провадження; 3) створення умов для проведення пошукових і оперативно-розшукових заходів, а також слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються оперативними підрозділами у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора; 4) безпосередньої участі у пошукових і оперативно-розшукових заходах, а також слідчих (розшукових) діях та негласних слідчих (розшукових) діях; 5) сприяння виготовленню несправжніх (імітаційних) засобів або створенню об'єктів-пасток; 6) надання у тимчасове користування житлових або інших приміщень, територій, транспортних засобів та іншого майна або консультативної допомоги за фахом діяльності тощо.

Крім того, використання громадськості підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, має стати підґрунтям для ефективної протидії злочинності правоохоронними органами й оперативними підрозділами цих органів. Досягненню ефективності протидії злочинності сприяє системне залучення представників громадськості до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності. Зазначене повинно стати принципом оперативно-розшукової діяльності.

Висновки. Враховуючи вищезазначене:

1. Пропоную:

1) У статті 4. Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 22, ст. 303 із наступними змінами) після слів «дотримання прав і свобод людини» доповнити словами «системного залучення представників громадськості до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності».

2) Доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 22, ст. 303 із наступними змінами) статтею 11-1 такого змісту:

«Стаття 11-1. Використання громадськості під час оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи у кримінальному провадженні

1. Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, мають право гласно чи негласно на безоплатній основі використовувати представників громадськості, які не є негласними позаштатними працівниками цих підрозділів, за їх добровільною згодою, а у разі необхідності, із збереженням конфіденційності, для виконання окремих завдань:

- 1) виявлення та запобігання кримінальним правопорушенням;
- 2) виявлення латентних кримінальних правопорушень та осіб, що їх вчинили;
- 3) документування злочинної діяльності;

4) виявлення осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, та здійснення щодо них індивідуально-профілактичного впливу;

5) виявлення та усунення чинників, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень;

6) виявлення свідків, слідів та знарядь кримінальних правопорушень, а також інших джерел доказової або оперативної значущої інформації;

7) розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від відбування покарання або які зникли безвісти, а також встановлення за невпізнаними трупами осіб;

8) розшуку транспортних засобів, речей, предметів, цінностей, у тому числі культурних, історичних тощо, які стали предметом кримінального правопорушення.

2. Підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, можуть використовувати представників громадськості також для:

1) пошуку та отримання інформації, яка має значення для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності;

2) фіксації фактичних даних з метою отримання доказів чи підстав для відкриття оперативно-розшукового чи кримінального провадження;

3) створення умов для проведення пошукових і оперативно-розшукових заходів, а також слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, які здійснюються оперативними підрозділами у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого (дознавача), прокурора;

4) безпосередньої участі у пошукових і оперативно-розшукових заходах, а також слідчих (розшукових) діях та негласних слідчих (розшукових) діях;

5) сприяння виготовленню документів, несправжніх (імітаційних) засобів, створенню об'єктів-пасток або легендованих підприємств, установ, організацій;

6) отримання у тимчасове користування житлових або інших приміщень, територій, транспортних засобів та іншого майна або консультативної допомоги за факхом діяльності тощо».

2. Встановити правові засади використання представників громадськості у Кримінальному процесуальному кодексі України.

3. Враховуючи високий ступінь загрози безпеці представників громадськості (як фізичним, так і юридичним особам), які використовуються підрозділами кримінальної поліції під час протидії злочинності, ч. 1 ст. 2 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» доповнити пунктом «ж» наступного змісту: «представники громадськості (фізичні та юридичні особи), які використовувались для виконання завдань щодо виявлення, запобігання, припинення або розкриття кримінальних правопорушень».

4. Враховуючи специфіку правового регулювання Конкретизувати шляхи використання громадськості суб'єктами протидії злочинності у текстах законів України «Про Національну поліцію», «Про національну безпеку», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про протидію торгівлі людьми», «Про захист суспільної моралі», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти», «Про боротьбу з тероризмом» з урахуванням специфіки протидії відповідним видам злочинності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куракін О. М. Механізм правового регулювання: теоретико-правова модель : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2016. 40 с.
2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. Вид. 9-е, зі змін. Львів: Край, 2007. 188 с.
3. Куліш А. М. Організаційно-правове забезпечення статусу працівників податкової міліції України : дис. ... к. ю. н. : спец. 12.00.07 / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2003. 177 с.
4. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін. ; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Х. : Право, 2017. 284 с.
5. Гусаров С. М. Особливості громадських об'єднань як суб'єктів правозастосування. *Форум права*. 2015. № 4. С. 72-78. URL: file:///C:/Users/Acer/Downloads/FP_index.htm_2015_4_14.pdf (дата звернення 20.11.2022).
6. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 № 2135-XII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi> (дата звернення 20.11.2022).
7. Конституція України : Основний Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 20.11.2022).
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 13.10.2021).
9. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : затверджена наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листоп. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text> (дата звернення: 03.11.2021).
10. Про Національну поліцію: закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
11. Банчук О. А. Діяльність національної поліції України: прозорість та підзвітність громадськості. *Правова держава*. 2017. Вип. 28. С. 325-332.
12. Про національну безпеку : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 22.11.2022).
13. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 бер. 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
14. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20 верес. 2011 р. № 3739-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
15. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20 листоп. 2003 р. № 1296-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
16. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
17. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 60/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
18. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти : Закон України від 12 лип. 2018 р. № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
19. Порядок утворення та діяльності пошукових груп з пошуку осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : затв. Постановою КМУ від 29 квіт. 2022 р. № 511. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/511-2022-%D0%BF#n50> (дата звернення: 20.11.2022).

20. Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку : Указ Президента України від 18 січ. 2001 р. № 20/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/2001#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
21. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text> (дата звернення: 14.10.2022).
22. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. (станом на 11 жовт. 2013 р.) № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12/ed20131011#Text> (дата звернення: 14.10.2022)
23. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 14.10.2022)
24. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності : Указ Президента України від 19 лип. 2005 р. N 1119/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1119/2005> (дата звернення: 20.11.2022).
25. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text> (дата звернення: 22.11.2022).
26. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 20.11.2022).
27. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1835-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення: 20.11.2022).
28. Отрудько В.І. Сприяння громадян підрозділам кримінальної поліції під час протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Харків, 2019. 227 с.
29. Давидюк В. М. Концептуальні засади діяльності оперативно-розшукових сил Національної поліції у протидії злочинності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Харківськ. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 500 с.